

normale, soms tegen verhoogde prijzen. Op deze vorm van zwarte handel komen wij nog terug, maar wij moeten hier wèl de opmerking maken dat het cijfermateriaal dat wij in het voorafgaande over de productie en distributie van levensmiddelen gegeven hebben, een te ongunstig beeld geeft. Dat cijfermateriaal is immers aan de officiële statistieken ontleend, maar wat door boeren en tuinders niet ingeleverd maar rechtstreeks verkocht werd, kwam niet in de officiële statistieken terecht. Men denke bijvoorbeeld aan de vis: van de zoutwatervis werd volgens schatting bijna een derde, van de zoetwatervis zelfs de helft niet ter veiling aangevoerd. Daarbij merken wij evenwel op dat wie geen geld had om het distributiekpakket aan te schaffen, uiteraard óók geen geld had om rechtstreeks bij de 'producenten' levensmiddelen te kopen. Hoe dat zij: er zijn méér levensmiddelen ter beschikking gekomen dan men uit de officiële cijfers zou afleiden.

Anderzijds wordt het totale beeld weer ongunstiger wanneer men nagaat of de vastgestelde rantsoenen inderdaad de consumenten bereikt hebben. Het vaststellen van die rantsoenen was steeds een bij uitstek gecompliceerde aangelegenheid. Wat bijvoorbeeld de aardappelen betrof, moest het rijksbureau voor zijn planning op iets langere termijn beschikken over nauwkeurige schattingen van de oogst – de Plaatselijke Bureauhouders zorgden voor de nodige gegevens. Werden de aardappelen geoogst, dan bleef, gelijk reeds gezegd, een deel bij de 'zelfverzorgers'. De rest werd ingekocht door de Provinciale Inkoopcentrales van Akkerbouwproducten, een en ander onder toezicht van de Provinciale Voedselcommissarissen. Van die rest ging een deel naar de bezetter toe, een ander deel via de Nederlandse Aardappelcentrale, later via het Bedrijfsschap voor Aardappelen, naar de aardappelmeelfabrieken (dat was o.m. bestemd voor het broodmeel). Het grootste deel van de oogst was voor de burgerij bestemd, met dien verstande dat aanzienlijke hoeveelheden voor de centrale- en fabriekskeukens gereserveerd moesten worden met het oog op de bonloze bijvoeding van industrie-arbeiders. Wat overschoot, kwam in distributie. Een en ander betekende dat periodiek enorme aardappeltransporten moesten plaatsvinden uit de productiegebieden naar de gebieden waar de consumenten woonden. Die transporten vonden plaats met schepen, goederentreinen en vrachtauto's – drie vervoerssectoren waarop zich, gelijk wij eerder uiteenzetten, steeds meer moeilijkheden voordeden. Men mag wel stellen dat het organisatorische werk van het rijksbureau voor de voedselvoorziening in oorlogstijd daarop neerkwam dat men, ook als de weersomstandigheden gunstig waren, aan een opeenvolging van crisissen het hoofd moest bieden – en werkten de weersomstandigheden tegen, dan leken die crisissen bij tijd en wijle onoplosbaar. Bonnen voor aardappelen kon het